

ВІДГУК
офіційного опонента

доктора психологічних наук, професора,
професора кафедри психології
Навчально-наукового медичного інституту
Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Астремської Ірини Володимирівни
на дисертаційну роботу
Міронової Вікторії Михайлівни
«Психологічні умови реалізації Денверської моделі раннього
втручання в закладах дошкільної освіти»,
що представлена до захисту у спеціалізовану вчену раду на здобуття
ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія

1. Актуальність теми дисертації. Реалізація Денверської моделі раннього втручання (Early Start Denver Model, ESDM) у закладах дошкільної освіти (ЗДО) України є стратегічно важливим кроком для реформування системи спеціальної та інклюзивної освіти. Ця модель розроблена спеціально для дітей раннього віку (від 12 до 60 місяців) із розладами аутистичного спектра (РАС) та іншими порушеннями розвитку, має *наукову доказовість* та *ефективність*; *спирається на пластичність мозку* (у віці до 5 років мозок дитини найбільш сензитивний до навчання і ESDM використовує цей потенціал для компенсації дефіцитів у розвитку), *комплексний підхід* (модель поєднує поведінкові методи (прикладний аналіз поведінки, АВА) з ігровими, орієнтованими на дитину підходами, що дозволяє розвивати комунікацію, соціальні навички, когнітивні здібності та моторику одночасно), *природне середовище* (навчання відбувається під час звичайних режимних моментів: гри, прийому їжі, одягання, що сприяє швидшій генералізації навичок, тому що дитина вчиться використовувати навички в реальному житті, а не лише за столом з фахівцем); *емоційний контакт* (фундаментом ESDM є побудова позитивного емоційного зв'язку між дорослим і дитиною, що робить методику гуманною та безпечною для дітей, що перебувають у стані підвищеної тривожності); є *структурованою* (чіткий протокол оцінювання дозволяє педагогам ЗДО бачити реальний прогрес дитини та коригувати

програму кожні 12 тижнів); *сприяє інтеграції в інклюзивне середовище ЗДО* (ESDM ідеально адаптується до умов звичайного дитячого садка), *соціалізації* (модель стимулює дитину до ініціативи та взаємодії з однолітками, що є критично важливим для успішної інклюзії в українських садочках).

Модель відповідає державним пріоритетам України, а впровадження її корелює з вектором розвитку національної системи освіти: розвиток послуги раннього втручання є частиною Національної стратегії створення безбар'єрного простору. Є *економічно доцільною* (вкладення ресурсів у розвиток дитини в ранньому віці значно знижує витрати держави на її соціальний супровід та спеціальну освіту в майбутньому – дитина, яка отримала якісну допомогу за методикою ESDM, має значно вищі шанси перейти до звичайної загальноосвітньої школи).

В умовах війни в Україні зростає кількість дітей із затримками розвитку, зумовленими стресом, тоді як модель дає можливість ефективно працювати з травмою та дефіцитом уваги.

Реалізація Денверської моделі в українських дитсадках дозволить перетворити інклюзію з формальної присутності дитини в групі на реальний процес розвитку та адаптації. Вона сприятиме *подоланню «педагогічного безсилля», економії людського ресурсу, виходу із «пастки інклюзії», подолання хаосу в оцінюванні і важливо зазначити, що для України зараз це єдиний гуманний спосіб працювати з дітьми, чия нервова система і так перевантажена (травма війни),*

Отже, якщо ми не впровадимо ESDM зараз, ми продовжуватимемо витрачати ресурси на інклюзію, яка не працює, і отримуватимемо вигорілих педагогів та неадаптованих дітей. Це інструмент, який робить інклюзію *робочою технологією*, а не просто красивим словом у документах МОН.

Вирішення суперечності між потребою впровадження доказових моделей раннього втручання у практику ЗДО, наявністю ефективної індивідуальної моделі ESDM та недостатнім науковим обґрунтуванням

психологічних умов її реалізації у груповому освітньому середовищі є вкрай невідкладним пріоритетом розвитку інклюзивної освіти в Україні.

З огляду на зазначене, дисертаційна робота В.М. Міронової «Психологічні умови реалізації Денверської моделі раннього втручання в закладах дошкільної освіти» є вкрай актуальною та значущою.

2. Наукова новизна та теоретичне значення дослідження.

Наголошуючи на найсуттєвіших здобутках дисертаційної роботи, вважаємо за необхідне зазначити результати, що мають безперечну новизну, а саме:

уперше:

- теоретично обґрунтовано та експериментально перевірені психологічні умови реалізації Денверської моделі раннього втручання у груповому форматі закладу дошкільної освіти;

- розроблено структурно-компонентну модель оцінювання розвитку дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектра, яка включає когнітивно-пізнавальний, соціально-комунікативний та поведінково-регуляторний компоненти;

- запропоновано систему багаторівневого моніторингу результативності раннього втручання, яка поєднує інтегральні показники приросту, категоріальні переходи між рівнями розвитку та операційні показники;

- експериментально підтверджено доцільність поєднання індивідуального та групового форматів реалізації Денверської моделі раннього втручання в умовах закладу дошкільної освіти;

уточнено та поглиблено:

- поняття «психологічні умови реалізації моделі раннього втручання» в контексті інтеграції доказових практик у структуру діяльності закладу дошкільної освіти;

- підходи до організації індивідуального втручання з алгоритмізацією постановки цілей, їх операціоналізацією та оцінюванням результативності;

- наукові положення щодо ролі освітнього середовища у розвитку дітей з розладами аутистичного спектра;

- уявлення про механізми забезпечення генералізації сформованих навичок у природних соціальних контекстах.

подальшого розвитку набули:

- положення спеціальної психології щодо інтеграції доказових моделей раннього втручання в інклюзивне освітнє середовище;

- ідеї системного, особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів у контексті організації підтримки дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектра;

- наукові уявлення про багатовимірний аналіз результативності корекційного втручання.

удосконалено:

- методичні підходи до організації групового формату реалізації Денверської моделі раннього втручання у закладах дошкільної освіти;

- систему оцінювання динаміки розвитку дітей з розладами аутистичного спектра з урахуванням внутрішньорівневої прогресії та досягнення генералізації.

Дисертаційна робота виконана відповідно до тематичного плану досліджень Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України «Теоретичні та методичні засади освіти дітей з особливими освітніми потребами» та у контексті комплексної теми відділу психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами «Теоретико-методичні основи психолого-педагогічного супроводу осіб з когнітивними порушеннями» 2021-2023 рр. (державний реєстраційний номер теми 0121U108682). Тему дисертації затверджено вченою радою Інституту

спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України (протокол №9 від 24.11.2022 р.).

3. Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що:

- обґрунтовано та апробовано систему багаторівневого моніторингу результативності реалізації Денверської моделі раннього втручання (інтегральні, категоріальні та операційні показники), яка може використовуватися у закладах дошкільної освіти та інклюзивно-ресурсних центрах;
- розроблено алгоритм організації індивідуального втручання із чіткою постановкою цілей, їх операціоналізацією та поетапним оцінюванням;
- визначено психологічні умови організації освітнього середовища, що забезпечує підтримку розвитку дітей з розладами аутистичного спектра;
- результати дослідження можуть бути використані в практиці роботи психологів, педагогів, фахівців з раннього втручання, у процесі підготовки та підвищення кваліфікації фахівців спеціальної та інклюзивної освіти;
- матеріали дослідження можуть бути покладені в основу методичних рекомендацій щодо впровадження групового формату Денверської моделі раннього втручання у закладах дошкільної освіти.

Результати наукового дослідження впроваджено в Дитячий клуб-садок Вікторії Міронової обидва філіали м. Київ, Центр логопедії, раннього втручання та психологічної допомоги «Пелюстки» м. Київ, Детски Център «Патешон» м. Бургас, Болгарія, Київський столичний університет ім. Б. Грінченка, м. Київ, Приватний дитячий садок «Нест», м. Київ.

4. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків та рекомендацій, що сформульовані в дисертації забезпечуються методологічною виваженістю та теоретичною обґрунтованістю вихідних положень дослідження, застосуванням комплексу взаємопов'язаних методів, адекватних об'єкту, предмету, меті й завданням

роботи. Об'єктивність висновків підтверджується аналізом значного масиву емпіричних даних, поєднанням якісного та кількісного аналізу, використанням методів математичної статистики, узагальненням отриманих результатів та їх апробацією під час науково-практичних заходів.

Достовірність результатів роботи підтверджується широким оприлюдненням й апробацією основних положень та результатів дослідження на міжнародних (2) та всеукраїнських науково-практичних конференціях (1), науково-методичних семінарах (7) і наукових заходах, шляхом обговорення на засіданнях відділу психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України.

5. Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому та основних положень дисертації.

Оцінюючи зміст й завершеність дисертації Міронової Вікторії Михайлівни «Психологічні умови реалізації Денверської моделі раннього втручання в закладах дошкільної освіти», відмітимо, що вона є цілісним структурованим дослідженням, зберігає логічну послідовність та комплексність викладення матеріалу як на рівні роботи в цілому, так і в межах кожного окремого розділу, складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації викладено на 295 сторінках, із них основного тексту – 215 сторінок.

Слід відзначити вміння дисертанта узагальнювати й систематизувати теоретичний матеріал, що принагідно представлено у першому розділі дисертаційної роботи *«Теоретико-методологічні засади дослідження психологічних умов реалізації Денверської моделі раннього втручання»*, в якому проаналізовано проблему раннього втручання у дітей з РАС (сучасний стан та труднощі реалізації в інклюзивних ЗДО) і Денверську модель раннього втручання (генезис, структуру, ефективність та технологію

впровадження), надано порівняльний аналіз Денверської моделі раннього втручання з іншими доказовими моделями втручання при розладах аутистичного спектра; розкрито особливості впровадження Денверської моделі в груповому та інклюзивному форматі.

Цінним є другий розділ дисертаційної роботи *«Емпіричне дослідження ефективності впровадження Денверської моделі раннього втручання у дошкільній інклюзивній практиці»*, який демонструє виняткову ґрунтовність діагностичного етапу. Авторкою розроблено комплексну структуру психодіагностики дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектра для впровадженні елементів Денверської моделі раннього втручання, інструментарій психодіагностики експериментального дослідження розвитку дітей дошкільного віку з РАС в умовах раннього втручання з використанням елементів ESDM.

Створено комплексну структуру психодіагностичного дослідження, яка поєднує золоті стандарти світової практики: ESDM Curriculum Checklist – для детальної оцінки поточних навичок дитини, VB-MAPP – для аналізу мовленнєвих віх та бар'єрів у навчанні, Sensory Profile (W. Dunn) – для врахування сенсорних особливостей дитини, що є критичним для регуляції поведінки при РАС, в ESDM Fidelity Checklist – особливий акцент зроблено на валідності самого процесу втручання (чи правильно фахівці реалізують модель), що свідчить про високу чистоту експерименту.

Детально описано характеристику вибірки, логіку організації емпіричного дослідження та систему оцінювання рівнів сформованості навичок. Проаналізовано когнітивно-пізнавальний, соціально-комунікативний та поведінково-регуляторний компоненти розвитку дітей з розладами аутистичного спектра.

Психологічним умовам реалізації комплексного формату Денверської моделі раннього втручання для дітей з розладами аутистичного спектра присвячено третій розділ дисертації. В ньому надано теоретико-методичне обґрунтування психологічних умов реалізації комплексного формату

Денверської моделі раннього втручання для дітей з розладами аутистичного спектра; розкрито етапи організації та зміст планування індивідуальної терапевтичної сесії та групового формату за ESDM; узагальнено результати формувального експерименту, визначено психологічні умови реалізації ESDM в закладах дошкільної освіти та запропоновано практичні рекомендації щодо їхнього впровадження.

Особлива цінність дослідження полягає у системному концептуальному обґрунтуванні Денверської моделі як унікального інтегративного інструменту, що гармонійно синтезує поведінкові та розвиткові стратегії. Науковим здобутком авторки є розробка інноваційної структурно-компонентної моделі оцінювання, яка, на відміну від традиційних підходів, дозволяє здійснювати прецизійний багаторівневий моніторинг прогресу дитини – від операційних змін до цілісної динаміки розвитку.

Виняткову практичну значущість мають результати 48-тижневого лонгітюдного експерименту, якими вперше на вітчизняному досвіді фундаментально доведено стратегічну перевагу комплексного формату втручання. Дисертанткою встановлено, що інтеграція індивідуальних цілей у природне середовище ЗДО є вирішальним фактором не лише для прискорення темпів розвитку, а й для забезпечення стійкої генералізації навичок у реальному житті.

Дисертація Міронової Вікторії Михайлівни «Психологічні умови реалізації Денверської моделі раннього втручання в закладах дошкільної освіти», засвідчує здійснену ґрунтовну пошукову й аналітичну роботу, опрацювання та узагальнення масиву інформації (157 використаних джерел, з них 48 іноземною мовою). Дисертаційне дослідження характеризується достатнім рівнем обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій. Оцінювання змісту дослідницької роботи уможливило стверджувати, що поставлена в ній мета у процесі вирішення головних завдань досягнута, а дисертація є завершеною науковою кваліфікаційною працею.

6. Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності.

Слід зазначити, що під час роботи з дисертацією порушень вимог не виявлено, текст роботи оригінальний. Аналіз публікацій дисертанта засвідчив їх відповідність вимогам щодо оприлюднення результатів дослідження.

Основні результати дослідження викладено в наукових працях, зокрема: у 8 наукових працях (6 одноосібні), з них: 1 стаття в співавторстві в колективній монографії в науковому періодичному виданні інших держав; 5 статей у наукових фахових виданнях України категорії «Б», що включені до міжнародних наукометричних баз з психології; 2 публікації апробаційного характеру.

7. Зауваження та рекомендації щодо оформлення та змісту дисертації.

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Міронової Вікторії Михайлівни «Психологічні умови реалізації Денверської моделі раннього втручання в закладах дошкільної освіти», водночас можна висловити такі зауваження та побажання, врахування яких могло б надати роботі більшої цілісності і завершеності:

1. У дисертаційному дослідженні авторкою переконливо обґрунтовано ефективність комплексного формату реалізації Денверської моделі раннього втручання. Водночас, на наш погляд, доцільним було б більш *детально висвітлити механізми міждисциплінарної взаємодії фахівців у процесі реалізації ESDM в умовах закладу дошкільної освіти*, зокрема особливості координації роботи педагогів, психологів та батьків.

2. Запропонована система багаторівневого моніторингу результативності втручання має значну наукову та практичну цінність. Разом із тим *окремі критерії оцінювання внутрішньорівневої динаміки та генералізації навичок могли б бути додатково представлені у вигляді узагальнювальних схем або таблиць*, що полегшило б їхнє практичне використання фахівцями.

3. а) Дисертація зосереджена на об'єктивних метриках розвитку дитини (когнітивних, соціальних, регуляторних). Хоча етичний аспект і взаємодія з батьками описані, у критеріях ефективності бракує *системного аналізу змін у якості життя родини або рівня стресу батьків*, що є критично важливим для моделі раннього втручання, яка за своєю суттю має бути сімейно-центрованою.

б) Незважаючи на значну практичну спрямованість дисертаційного дослідження, у роботі лише *частково висвітлено питання підготовки та психологічної підтримки батьків* дітей з розладами аутистичного спектра у процесі впровадження Денверської моделі раннього втручання. На наш погляд, включення цього аспекту дозволило б ширше розкрити можливості комплексного формату втручання.

4. У дисертаційному дослідженні авторкою детально представлено ефективність комплексного формату реалізації Денверської моделі раннього втручання в умовах закладу дошкільної освіти. Водночас, на наш погляд, перспективним напрямом подальших наукових пошуків могло б стати більш *грунтовне висвітлення особливостей підготовки педагогічних працівників до впровадження ESDM, зокрема питання формування практичних компетентностей, супервізійної підтримки та забезпечення fidelity реалізації моделі в умовах інклюзивної групи.*

Таке бачення виникає у зв'язку з тим, що авторка пропонує розгалужену систему багаторівневого моніторингу (інтегральні, категоріальні, операційні показники, шкали 0-5, чек-листи Fidelity та Curriculum). Попри високу наукову цінність, така система вимагає від практичних працівників (вихователів, психологів, фахівців спеціальної освіти ЗДО) надзвичайно високої кваліфікації та значних часових витрат.

У тексті недостатньо висвітлено, як саме такий обсяг діагностичної роботи може бути інтегрований у реальний графік роботи звичайного державного садка без залучення додаткових спеціалістів і в межах існуючих норм часу.

8. Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Висловлені побажання та зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку проведеного дослідження. З огляду на вищезазначене вважаємо, що дисертаційне дослідження В.М. Міронової «Психологічні умови реалізації Денверської моделі раннього втручання в закладах дошкільної освіти» за актуальністю, змістом, наукової новизною, практичним значенням та повнотою викладу даних відповідає спеціальності 053 Психологія та вимогам до оформлення дисертацій, порядку присудження наукового ступеня доктора філософії, затвердженими Наказом МОН України від 12.01.2017 №40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України №759 від 31.05.2019) і Постановою КМ України від 12.01.2022 №44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (із змінами, внесеними згідно Постанов КМ України №341 від 21.03.2022 року; №502 від 19.05.2023; №507 від 03.05.2024), а її автор – Вікторія Михайлівна Міронова заслуговує на присудження ступеня доктора філософії PhD галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки зі спеціальності 053 Психологія.

Опонент,

**доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології**

**Навчально-наукового медичного інституту
Чорноморського національного
університету імені Петра Могили**

Ірина АСТРЕМСЬКА

11.05.2026 р.

